

NURUDDİN MAHMUD'UN MISIR'I ELE GEÇİRMESİ VE FATİMİLERİN YIKILIŞI

9. Sayı'dan devam

Doç.Dr. Bahattin KÖK

Bütün bunlar, Haçlıların Mısır üzerinde oynadıkları oyunların sona erdiğini gösteriyordu. Artık Haçlıların, korktukları başlarına gelmişti. Onlar hem doğudan ve hem de batıdan Nuruddin'in kuskacı arasında kalmışlardı. Bu zengin ülkenin onun idaresi altına girmesi, devleti güçlendirmişti. Bu tarihten sonra Fatimi donanması da bir deniz gücü halinde Nuruddin'in askeri gücünü arttırmıştı. Artık Akdeniz'de, Avrupa'dan gelen Haçlı birliklerine karşı koyulabileceği gibi yerli Haçlılara denizden sıkıştırma imkânı da sağlanabildi.

Bütün bunlara rağmen Şaver'in durumu da mühim bir mesele olarak hâlâ ortadaydı. O, artık asker gücüyle ya da Haçlıları çağırarak Şirkuh'tan kurtulamazdı. Bunun için başka çareler düşünmeye başlamıştı. Aklına gelen en kestirme kurtuluş yolu olarak Şirkuh'u ve onun büyük emirlerini bir yemeğe davet edip onları yakalatmak ve öldürmektir. Bu durumdan haberdar olan oğlu el-Kâmil onun, bu kötü niyetini gerçekleştirmesine engel olmuştu. el-Kâmil, böyle bir harekette bulunduğu takdirde durumu Eseduddin'e bildireceğini babasına söylemişti. O ise, eğer bu düşündüğünü yerine getiremezse hep birlikte öldürüleceklerini el-Kâmil'e anlatıyordu. el-Kâmil yine de, ülke Müslümanların elinde iken, müslüman olarak öldürülmelerinin, Haçlıların orayı ele geçirmiş iken öldürülmelerinden daha iyi olduğunu dile getiriyor ve Şirkuh'un yakalanmasıyla Frenklerin Mısır'a gelmelerinin bir olacağını ona açık ve seçik bir şekilde açıklıyordu. Ayrıca, o zaman halife el-Âdid kalkıp Suriye'ye gidecek bile olsa Nuruddin'in ona tek nefes bile vermeyeceğini; bu sebeple Frenklerin ellerini, kollarını sallayarak ülkeyi ele geçirip her türlü kötülüğü işleyeceklerini Şaver'in kafasına sokmaya çalışıyordu. İşte el-Kâmil'in bu tarihî sözleri Şaver'i kötü duygularının sesine uymaktan kısa bir zaman için de olsa vazgeçirerek ona aklıyla hareket etme düşüncesi kazandırmıştır¹⁰¹. Diğer taraftan Şirkuh, Selahuddin ve öteki komutanlar Şaver'in daha önce kendilerine yaptığı ihaneti ve kötülüğü unutmamış degillerdi. Bu sebeple Suriye ordusu, Şaver vezirliğine devam ettiği müddetçe Mısır'a bütünüyle

¹⁰¹Bkz., İbnu'l-Esir, a.g.e., 140; İbnu Halliken, II, 480; Ebû'l-Fidâ, III45; İbnu'l-Verdi, II, 115.

hakim olmuş sayılmazdı. Ayrıca Şaver'in yine kuşku uyandıran davranışları da onların gözünden kaçmamaktaydı.

Artık Suriyeliler Şaver'le ilgili bir hal çaresi düşünmek zorundaydılar. Selahuddin ile İzzuddin Curdik onu bir tuzağa düşürüp öldürmeyi tasarlamış ancak Eseduddin onlara engel olmuştu. Bununla birlikte kader onu, yine böyle bir tuzağa doğru çekmekteydi. Vezir Şaver, Şirkuh'a mutad ziyaretlerin birini yapmak üzere ordugâha gelmiş; ancak onu bulamamıştı. Bu sırada onu Selahuddin ve Curdik karşılamış ve saygı göstermişler ve Eseduddin'ın İmam Şafii'nin kabrini ziyaret etmek üzere oraya gittiğini ona bildirmişlerdi. Şaver de oraya gitmek isteyince, adı geçen kumandanlar da onunla birlikte yola çıkmışlardı. İşte bu sırada bu emirler ve yanlarında bulunan askerler onu yakalayıp atından aşağı indirip bağladılar. Şaver'in yanında bulunan adamları papucun pahalı olduğunu görünce oradan kaçıp gittiler. Artık koca vezir tutuklanmış bulunuyordu. Eseduddin durumdan haberdar edilince hemen oraya koşmuş; belki de Fatîmî halifesi el-Âdîd da durumdan haberdar edilmişti. Bu sebeple halife, bir kaç kez adam göndererek onu öldürüp kafasını kendisine göndermesini Eseduddin'den istemekteydi. Artık ecel Şaver'in kapısını çalmış bulunuyordu. Böylece koca vezir 17 R.ahır 564/18 Ocak 1169 günü öldürülmüş, kafası sarayda halifenin önüne konulmuştu¹⁰².

Şaver, çeşitli entrikalarının cezasını kanyla ödeyince halife el-Âdîd Eseduddin'i sarayına davet ederek ona Şaver'in öldürüldüğü gün vezirlik hil'atı giydirdi ve kendisine el-Meliku'l-Mansur ve Orduların Emiri (baş kumandan) ünvanlarını verdi¹⁰³. Babasının öldürüldüğünü duyan oğlu el-Kâmil saraya kaçmış; ancak kurtulamamıştı. Nitekim biraz sonra onun ve kardeşlerinin çocuklarının kafaları da gümüş bir kap içinde Halife tarafından Eseduddin'e gönderilmiş bulunuyordu¹⁰⁴. Şirkuh'un vezirliğe getirilmesiyle ilgili menşuru, meşhur edip el-Kâdî el-Fadîl (596/1200) kaleme almıştı. Bu münasebetle Şirkuh bir çok şair tarafından övülmüştü¹⁰⁵. Bu menşur, o sırada, üslûbunun ve manasının çok güzel oluşundan dolayı bir kaç kere okunmuştur¹⁰⁶.

¹⁰² Şaver'in öldürülmesiyle ilgili olarak bkz., İbnu'l-Esir, a.g.e., 140; Ebû Şâme, I, 172; İbnu Hallikân, II, 480; Ebû'l-Fidâ, III, 45-46; İbnu'l-Verdi, II, 116; S. Runciman, II, 319; R. Şeşen, 51.

¹⁰³ İbnu'l-Esir, a.g.e., 140.

¹⁰⁴ Ebû Şâme, I, 172.

¹⁰⁵ Bu hususla ilgili olarak bkz., Ebû'l-Fidâ, III, 46; İbnu'l-Verdi, II, 116.

¹⁰⁶ Ebû Şâme, I, 172.

Şaver öldürüldükten sonra Eseduddin Kahire'ye girince büyük bir kalabalığın toplandığını görerek çekinmiş; hoşla gitmeyen bir hadise olmasın diye, halifenin, Şaver'in sarayını yağma etmelerini onlardan istediğini söyleyince kalabalık bir anda dağılıvermişti. Daha sonra Şirkuh yerleşmek için saraya gittiğinde üzerinde oturulacak bir şey bulamamıştı¹⁰⁷.

Böylece Eseduddin artık Mısır'ın yegâne hakimi olmuş; istediği kimseleri gerekli gördüğü makamlara getirmişti. Mısır'da Suriye'den gelen ordusuna dirlikler vererek onların bu ülkede kalmasını sağlamıştı¹⁰⁸. Artık Eseduddin, hem melik, hem vezir ve hem de bir bakıma Nuruddin'in naibi vasıflarını taşıyordu. Ona vezirliği sırasında, yeğeni Selahuddin yardım ediyordu. Ayrıca, İnşa divanı başkanı el-Kâdı el-Fadıl, Nazar divanı başkanı el-Esir b. Bunân ve Necmuddin b. Mesal gibi bir çok yerli sünni bilgin ve kumandanlar da ona yardımcı oldular¹⁰⁹. Şaver'in tahakkümünden o kadar nefret edilmiş ve Şirkuh'un adalet ve kanunları gözetmesi o kadar ciddi olmuştu ki eyalet valilerinden hiç biri yeni düzene karşı bir tepki göstermemişti. Böylece o bir kaç hafta içinde bütün Mısır'ın idaresini eline almayı başarmıştı¹¹⁰.

Ne yazık ki bu büyük emir vezir olduktan sonra fazla yaşamadı. 22 C. ahire 564/ 23 Mart 1169 tarihine rastlayan Cumartesi günü geçici dünyadan göçüp gitti. O, 2 ay 5 gün vezirlik yapmıştı¹¹¹. Onun ölümü üzerine Kahire'de üç gün yas ilân edilmişti¹¹². Eseduddin kısa boylu ve şişmandı. O gerçek anlamıyla üstün ve dâhî bir başkumandandı. Askerleri tarafından aşırı derecede sevilen ve saygı duyulan bir komutandı¹¹³. Nuruddin'le omuz omuza savaşmış cesaretini, müslümanlar olsun, Haçlılar olsun herkes takdir etmişti. O, aynı zamanda namuslu, dindar ve hayırseven bir kişiydi. İlkın Kahire'de gömülen Eseduddin, daha sonra vasiyeti yerine getirilerek Medine-i Münevvere'ye götürülerek orada toprağa verilmiştir. O, Mısır seferine çıktığı zaman tek oğlu olan Nasiruddin Muhammed'i kendine naip olarak Hıms'ta bırakmış bulunuyordu¹¹⁴.

107 Ibnu'l-Esir, a.g.e., 140.

108 Aynı e., 140.

109 R.Şeşen, 51.

110 S. Runciman, II, 320.

111 Ibnu'l-Esir, a.g.e., 141; Ebû Şâme, II, 172; Ibnu Hallikân, II, 480.

112 Ebû Şâme, I, 173.

113 Bkz., S. Runciman, II, 320; R. Şeşen, 51.

114 IbnuHallikân, II, 480.

Büyük emir Eseduddin'in beklenmedik bir sırada ölümü Mısır'da yeni bir dönemin başlayacağını göstermekteydi. Bu ülkede bulunan Nuruddin'in emirlerinden bir kısmı, başkumandanlığın ve vezirliğin kendilerine verileceğini umuyorlardı. Bunlar arasında Aynu'd-Devle el-Yaruki, Kutbuddin Husrev b. Telil, Seyfuddin Ali b. Ahmed el-Hakkari ve Selahuddin'in dayısı Şihabuddin Mahmud el-Harimi bulunmaktaydı¹¹⁵. Bu sırada el-Esediyye fırkasının Selahuddin'den yana olduğu ve bunların, baş gösteren ayrılığın giderilmesinde büyük etkilerinin bulunduğu anlaşılmaktadır¹¹⁶.

İbnu'l-Esir'in ifadesine göre Fatimi halifesi el-Âdid, askerlerinin az olması dolayısıyla Selahuddin'i vezaret makamına getirmeyi tercih etmiştir. Ona göre, eğer onu vezir yaparsa, durumu pek sağlam olmadığından ona istediklerini kabul ettirebileceğini, Selahuddin'in bu yüzden onun emirlerine karşı gelemeyeceğini düşünüyordu. Halife, Suriye askerlerinin bir kısmının gönlünü kazanarak onlara dayanacağını, diğerlerini ülkeden çıkaracağını ve elinde bulunan bu orduyla hem Haçlılara ve hem de Nuruddin'e karşı koyabileceğini tasarlıyordu¹¹⁷. Ebû Şâme ise, Fatimi halifesinin, Selahuddin'i bir çok bakımlardan beğendiğini kaydetmektedir. El-Âdid, onun akıllı olduğunu, görüş sahibi bir kişi bulunduğunu biliyordu. Şaver'in öldürülmesinde gösterdiği yiğitlik ve emrini tereddüt etmeden yerine getirmesi halife üzerinde iyi bir etki bırakmıştı. el-Âdid işte bu sebeplerden dolayı Selahuddin'i kendine vezir yapmıştı¹¹⁸.

Durum ne merkezde olursa olsun, el-Âdid, Selahuddin'i huzuruna kabul ederek onu kendisine vezir yapmak istediğini söylemiş; ancak o, durumunun, bu makamın yükünü taşıyacak kadar sağlam olmadığını belirterek özür beyan etmiştir. Buna rağmen Fatimi halifesi Selahuddin'i vezir olmaya zorlamış, o da istemeyerek te olsa bu vazifeyi üstlenmiştir¹¹⁹. Daha sonra saraya giden Selahuddin'e el-Âdid tarafından vezaret hil'atı olarak cübbe, beyaz sarık ve gelenek haline gelmiş diğer vezirlik alametleri takdim olundu, ona el-Meliku'n-Nasır lakabı verildi. Böylece Selahuddin Yusuf b. Eyyüb 25 C. ahire 564/26 Mart 1169 günü el-Âdid'in vezirliğini üstlenerek daha önce Eseduddin'in de oturduğu vezir evine taşındı¹²⁰. Selahuddin'in vezirliğe tayiniyle ilgili menşur, onun

¹¹⁵ İbnu'l Esir, a.g.e., 141-142.

¹¹⁶ Bkz., Ebû Şâme, I, 173.

¹¹⁷ Bkz. a.g.e., 142; ayrıca bkz., S. Runciman, II, 321.

¹¹⁸ Aynı e., I, 173.

¹¹⁹ İbnu'l-Esir, 142.

vezirlik sarayında makamına oturduğu gün, onun ve bütün ileri gelenlerin huzurunda okunmuş ve bu gün Mısır tarihinin belirli günlerinden biri sayılmıştı. Fatimî halifesi el-Âdîd, bu münasebetle bütün emirlere, devletin yüksek rütbeli memurlarına da hil'atlar ve çeşitli hediyeler vermişti. Onun bu geniş bağış ve ihsanları bir kısım halkın eline kadar uzanmış, onların da yüzünü güldürmüştü¹²¹. O dönemlerde vezaret hil'atı ismi altında toplanan göz kamaştırıcı bir çok eşya bulunmaktaydı. Kolye, gerdanlık mücevheratla süslü kılıç, techizatıyla da büyük değer taşıyan at bunlardan bir kaçıydı. Bu değerli eşyadan bazıları 8000-10.000 dinar değerindeydi¹²².

Selahuddin vezir olmuştu; ancak ordusu bu hususta ne diyordu ? Ordu kumandanları onu desteklemediği, etrafında yer almadığı takdirde onun vezirliğinin bir değeri kalmayacağı gibi uzun ömürlü de olamazdı. Kaynakların belirttiğine göre Suriye ordusunun komutanlarının çoğunluğu onun vezirliğini onaylamıyordu. Yukarıda da geçtiği gibi bu komutanlardan her biri vezirliğin kendi hakkı olduğu düşüncesindeydi. O halde şimdi ne olacaktı ? Ordunun, bir liderin emri altında toplanmaması halinde büyük bir felaketin kapılarını çalması kaçınılmaz olurdu. Bunun için aynı zamanda iyi bir diplomat olduğu da anlaşılan, daha önce de sözü edilen büyük Fıkıh bilgini, Diyauddin İsa harekete geçip durumu düzeltme hususunda kendini hem vazifeli ve hem de yetkili saydı. Bu sebeple o, emirlerin gönüllerini Selahuddin'e ısındırmak için, sırasıyla Seyfuddin Ali b. Ahmed, Şihabuddin el-Harimî, Kutbuddin Hüsrev b. Telil ve diğerlerini tek tek dolaşarak çeşitli yollarla onları ikna etti ve Selahuddin'e boyun eğeceklerine dair kendilerinden söz aldı. Artık sıra orada bulunan emirlerin hepsinden askeri yönden en güçlü olan Yaruklu Türklerinden¹²³ Aynu'd-Devle el-Yaruki'ye gelmişti. Diyauddin'in okuyup üflemesi ona hiç bir etki yapmadı. Aynu'd-Devle "*ben hiç bir zaman Yusuf'a hizmet etmem*" diyerek Mısır'dan ayrıldı ve Nuruddin'in yanına döndü. Bunu bir kısım askerın daha takip ettiği görüldü. Selahuddin, el-Yaruki'nin ve diğerlerinin bu davranışlarına üzülmüştür. Bütün bunlara rağmen artık Selahuddin bir yandan sultan ünvanıyla halifenin vezirliğini üstlenirken bir yandan da Nuruddin'in Mısır gibi büyük bir eyaletinin naibi sıfatıyla

¹²⁰ Bkz., İbnu'l-Esir, a.g.e., 142; aynı y., el-Kâmil fi't-Tarih, nşr. Carolus Johannes Tornberg, Beyrut 1386/1967, XI, 343-344; İbnu'l-Verdi, II, 117.

¹²¹ Ebû Şâme, I, 173.

¹²² Halifenin Selahuddin'e takdim ettiği çok değerli eşya ile ilgili olarak bkz., Ebû Şâme, I, 173.

¹²³ Yaruklu Türkmenleriyle ilgili olarak bkz., Bahattin Kök, Seyfuddin et-Turkîmânî ve Divanı, basılmamış doktora tezi, Erzurum 1980, 40-48.

ülkesine ve milletine hizmet etme yarışına katılmış bulunuyordu¹²⁴.

Görüldüğü üzere Selahuddin Yusuf artık Mısır'ın sultanı olmuştu. Özellikle İkinci Mısır Seferi'nde İskenderiye kuşatması sırasında çok büyük sıkıntı çekmiş olduğundan Üçüncü Mısır Seferi'ne katılmak istememişti. Ne var ki, amcası Şirkuh'un ısrarı ve Nuruddin Mahmud'un kesin emri üzerine bu harekâta da katılmak zorunda kalmıştı. Kendi ifadesine göre, amcası ona, sefer için hazırlanmasını söylediği zaman Selahuddin "*şankl kalbtne bıçak saplanmıştı*" demektedir. O, amcasına, yukarıda işaret ettiğimiz gibi İskenderiye kuşatmasında çektiği sıkıntıları sayıp dökerek "*Allah'a yemin ederim ki, bana Mısır saltanatı verilse de ben oraya gitmem*" şeklinde karşılık verdiğini de yine kendi ifadesiyle dile getirmektedir¹²⁵. İbnu'l-Esir bu durumu, "*saltanatınır, allestin elinden çıkması söz konusu iken, Nuruddin Selahuddin'in sefere çıkmasını arzu etmiş; Selahuddin ise, saadet ve saltanatı ona bağlı olduğu halde bu sefere katılmak istememiş*" demek suretiyle çok manalı ve veciz bir şekilde ifade etmiştir¹²⁶. Bu yüzden tarihçiler, Nuruddin ile Selahuddin'in, bu son Mısır seferiyle ilgili durumlarını açıklarken, "*savaş hoşunuza gitmediği halde size farz kılındı. Belki de, sizin için daha iyi olduğu halde bir şey hoşunuza gitmez ve yine sizin için daha kötü iken bir şey hoşunuza gider. Allah bilir, siz ise bilmezsiniz*"¹²⁷ mealindeki âyeti misal getirmektedir¹²⁸.

Selahuddin Mısır'a hâkim olduktan sonra Nuruddin'in emirlerine uygun olarak hareket ediyordu. Ülkenin her tarafında hutbeler halifeden sonra Nuruddin'in ve onun ardından da kendi adına okunuyordu. Nuruddin saygı olsun diye, ona adıyla hitap etmeyerek, alameti mektuplarının başında olduğu halde ona, el-Emir el-İsfehşalar ünvanlarıyla mektup yazıyordu. O, yalnız Selahuddin'e değil, Mısır'da vazife yapan bütün emirlere de mektuplar yazıyor, yapmaları gereken işler hakkında onlara talimatlar veriyordu¹²⁹. Selahuddin, Nuruddin'in bütün bu iltifatlarını hak etmiş bulunuyordu. Çünkü o, Şirkuh'un biriktirdiği serveti dağıtarak bir çok Mısırlının gönlünü kazanmıştı. Gerektiği an el-Âdid'dan yardım istemiş onları da devletin temelini sağlam zemine oturtmak için

¹²⁴ İbnu'l-Esir, el-Bâhîr 142 ; aynı y., el-Kâmil, XI, 344; Ebû Şâme, I, 173; İbnu'l-Verdi, II, 117.

¹²⁵ İbnu'l-Esir, el-Bahîr, 141.

¹²⁶ Aynı e., 139; aynı y., el-Kâmil, XI, 343.

¹²⁷ Kur'an, Bakara sûresi, 216.

¹²⁸ İbnu'l-Esir, a.g.e., 139.

¹²⁹ İbnu'l-Esir, a.g.e., 142-143; İbnu'l-Verdi, II, 117.

yine taraftar kazanma yolunda harcamıştı. Halifenin kendisine karşı durması artık mümkün değildi. Böylece o, halifeyi kaybediyor; fakat halkı kazanıyordu¹³⁰.

Selahuddin'in bu tedbiri, öteden beri mevcut olan Zenci ve Ermeni askerleri üzerinde olduğu gibi saray ileri gelenleriyle İsmailiyye mezhebi mensupları ve Hıristiyan Kıptiler için geçerli değildi. Onlar sadece şimdilik susuyor ve bir fırsatın gelip çatmasını bekliyorlardı. Selahuddin bütün bunları birden saf dışı etmek yerine bu işi zamana bıraktı¹³¹. Öte yandan, yukarıda sözünü ettiğimiz gibi Suriye'den gelen ordunun bir kısmı da Mısır'ı terkettiğinden Selahuddin'in ordusu bütün bu karşı grupların üzerine birden yürüyemezdi, yürümesi doğru da olmazdı. Bunun için halktan destek almaya ve ordusunu güçlendirmeye gayret gösteriyordu. Diğer taraftan içteki meseleleri birdenbire ortaya çıkarıp Haçlıların saldırıya geçmelerine fırsat vermesi zaten düşünülemezdi.

İşte bu sıralarda Selahuddin, bir yandan ailesini bir araya toplamak, bir yandan da ordusunu güçlendirmek gayesiyle Nuruddin'e bir mektup göndererek kardeşlerini kendisine göndermesini istedi. Ancak Nuruddin, onun kardeşlerini Mısır'a gönderdiği takdirde, orada ona karşı çıkabileceklerini, bu yüzden birlik ve dirliğin bozulacağını düşünerek bunu bir müddet erteledi. Ne var ki, Haçlıların Mısır'a saldırmak için hazırlığa giriştiklerini öğrenince onların bu ülkeye gitmelerine izin verdi¹³². Nuruddin bu sırada yalnız Selahuddin'in kardeşlerini değil onlarla birlikte, naibini desteklemek için bir de askerî birlik gönderiyordu. Necmuddin Eyyub'un oğullarının en büyüğü olan Turan Şah da Mısır'a gidecekler arasında bulunuyordu. İşte bu sırada Nuruddin, bunları uğurlarken ona *"eğer sen Mısır'a gidip kardeşine, daha önce, sen otururken sana hizmet etmekte olan bir Yusuf olarak bakacaksan hiç gitme; o takdirde ülkenin düzenini bozarsın o zaman ben de seni getirir hak ettiğin şekilde cezalandırırım. Böyle değil de, sen ona Mısır'ın hakını, benim oradaki naibim olarak bakacak ve bana hizmet ettiğin gibi ona hizmet edeceksen git, sırtını kuvvetlendir ve yapmakta olduğu işlerde ona yardım et"* demekteydi. Turan Şah ta Nuruddin'e, Allah'ın izniyle, ona, kendisine olumlu haberleri ulaşacak hizmet ve itaatte kusur etmeyeceği şeklinde karşılık vermişti ve öyle de olmuştu¹³³. Yukarıda geçen bu ifadeler, Nuruddin'in, İslâmî birliğe ve Haçlılara

130 Bkz., İbnu'l-Esir, a.g.e., 143.

131 Bkz., R. Şeşen, 54.

132 İbnu'l-Esir, a.g.e., 143.

133 İbnu'l-Esir, a.g.e., 134; krş., Ebû Şâme, I, 161.

şı mücadeleye ne ölçüde bir hassasiyet gösterdiğini ortaya duğu gibi Selahuddin'e de ne kadar yüksek bir değer verdiğini ve endiğini de açıklığa kavuşturmuştur.

Bütün bunlar, Nuruddin'in Selahuddin'e karşı beslediği iyi yguların bir görüntüsüdür. Daha sonra da görüleceği üzere kûmdarla Selahuddin'in arasına bilinen bir soğukluk girmiştir; cak bu, hiç bir zaman İbnu Ebî Tayy'ın, iddia ettiği bir dereceye şmamıştır. Bilindiği üzere, Nuruddin ezan meselesi dolayısıyla, bu ellifin, o sıralarda Alevilerin reisi olan babasını Halep'ten rmiştir. Bu yüzden o, Üçüncü Mısır Seferi'nden sonra kûmdarın, bu ülkede idareyi ellerine geçiren gerek Eseduddin'e ve ekse Selahuddin'e olan bakışını çarpıtarak vermektedir¹³⁴.

Selahuddin el-Eyyubî'nin yavaş yavaş Mısır'a hakim olmaya ladiği bir sırada, Türklerin, başta halifelik sarayı olmak üzere söz ususu ülkenin askerî teşkilatına da bütünüyle sahip olmalarına ep olan hadiseler meydana geldi. Fatimî sarayının baş hadimi 'temenu'l-Hilafe denilen Cevher ve saray yetkililerinden bir ululuk, Haçlılara mektup yazmak suretiyle onları bu ülkeye çağırma susunda anlaştılar. Bunlar, Haçlılar Mısır'a geldikleri takdirde idileriyle birlikte hareket ederek Selahuddin'e karşı bir güç ydana getireceklerini Frenklere anlatıyorlardı. Onlar, güvendikleri kişiyile sözü edilen mektubu göndermiş; sonucu beklemeye lamışlardı. Ne var ki, umdukları gibi olmadı. Bîru'l-Beydâ denilen de bir Türk, bir kişi de gördüğü yeni ve şişkin ayakkabılardan şkulandı. Bu kişi o adamın durumundan da şüphelendiği için onu ayakkabıları alıp Selahuddin'e getirdi. Ayakkabılar sökülünce de Haçlılara hitaben yazılmış bir mektup bulundu. Mektupta, anda da belirttiğimiz gibi el-Mu'temen Haçlıları ülkeye çağırıyordu. lar ülkeye geldikleri zaman Selahuddin onlarla savaşmak üzere hire'den çıkacak; bunlar da onun, başkentte bıraktığı ordusuna şı ayaklanacak ve onlarla savaşa gireceklerdi. Bunlar, Kahire'deki erleri yenip dağıttıktan sonra Haçlılarla savaşmakta olan ahuddin'i arkadan saracaklar ve onlardan bir kimseyi sağ kımayacaklardı¹³⁵.

Bu mektubu yazan kişinin bir Yahudi olduğu anlaşıldı. Yahudi irtilerek sıkıştırıldı. O da mektubu kendisine el-Mu'temen'in dırdığını anlattı. Selahuddin meseleyi kapattı. Üzerinde

Bu hususla ilgili geniş bilgi için bkz., Ebû Şâme, I, 172-174.
Bkz., İbnu'l-Esir, el-Kâmil, XI, 345-346; S. Runciman, II, 312; R.Şeşen, 54.

durulmaması ve bu işin gizli tutulması için emir verdi. Baş hadım, durumu öğrenince artık saraydan çıkmıyor, çıksa bile çok uzaklara gitmeden hemen geri dönüyordu. Aradan epey bir zaman geçince meselenin kapanmış olduğunu sanan el-Mu'temen, gezinti yapmak üzere kendine ait el-Harkantiye denilen köye gitti. Onu izlemekte olan Selahuddin, adamlarını göndererek onu yakalayıp öldürttü. Baş hadımın öldürülmesi halifeye de ağır gelmişti. El-Mu'temen'in öldürülmesinden bir gün sonra Sudanlı ve Ermeni askerleri başkaldırdılar. Bunlar, İbnu'l-Esir'in verdiği bilgiye göre 50.000 kişilik bir kuvvetle Selahuddin'in ordusuna saldırıya geçtiler. Savaş halifenin sarayı ile vezirin sarayı arasında 26 Z. kade 564/21 Ağustos 1169 gününde başlayıp iki gün boyunca sürüp gitti. Selahuddin'in askerlerine Turan Şah (5 Safer 376/1 Temmuz 1180) kumanda ediyordu. Her iki taraftan da ölü ve yaralı sayısı çoktu. Selahuddin adamlarını göndererek onların el-Mansura olarak bilinen mahallelerini ateşe verdi. Bunun üzerine zaten büyük çapta güçleri kırılmış isyancılar evlerini ve allelerini kurtarmak için oraya doğru çekilmeye başladılar. Bu sırada onları takibe koyulan Turan Şah'ın, onların peşine düşmesini önlemek için halife el-Âdîd saraydaki adamlarına Türklerin üzerine ok atmalarını emredince onun da kımdan yana olduğu iyice anlaşıldı. Bunun üzerine Turan Şah halifenin sarayının ateşe verilmesini emretti. El-Âdîd isyancılardan desteğini çekmek ve hemen Selahuddin'e bağlılığını bildirmek zorunda kaldı. Artık isyancıların tutunacakları bir dal kalmamıştı. Bu sebeple aman dilemek zorunda kaldılar. Yukarı Mısır'a çıkıp gitmeleri şartıyla onların istekleri kabul edildi. Anlaşıldığına göre daha sonra Turan Şah askerleriyle el-Cizye'ye giderek isyancıların bir kolu olan Ermeni askerlerini de girdiği savaş sonunda dağıtmıştır¹³⁶.

Bu hadiseden sonra Selahuddin, Bahauddin Karakuş'u saray Ağalığı'na getirerek buranın güvenlik ve diğer hizmetlerinin Türklerin eline geçmesini sağladı¹³⁷. Böylece o, kendi menfaatleri uğruna Haçlılarla işbirliği yapmaktan çekinmeyen ve her zaman Nuruddin'in askerlerini arkadan vurmak için fırsat kollayan Fatımî ordusundan kurtulmuş ve ülkesini emniyete almış oldu.

Selahuddin'in Mısır'da köklü tedbirler alması Kudüs kralı Amaury'yi iyice telaşlandırdı. Türklerin, görüldüğü şekilde Mısır'a yerleşmesi onun, bu ülkeyi ele geçirmek şöyle dursun, daha önce çeşitli savaş tehditleriyle almakta olduğu haraçtan da onu mahrum

¹³⁶ Bkz., İbnu'l-Esir, a.g.e., XI, 346-347; S. Runciman, II, 322; R. Şeşen, 55.

¹³⁷ Bkz., İbnu'l-Esir, a.g.e., XI, 346; S. Runciman, II, 322; R. Şeşen, 55.

biraktı. Bundan dolayı kral, Mısır'a bir sefer düzenleyip Türkleri oradan çıkarmak için hızlı bir gayret göstermeye başladı¹³⁸. Bunun için o, patrik Amaury ve Kaysariye baş piskoposunun başkanlığında göze çarpan bir elçilik hey'etini Avrupa'ya göndermek üzere yola çıkardıysa da Akdeniz'de çıkan bir fırtına sebebiyle bu yolculuktan vaz geçildi. Bunun ardından kral, ikinci bir elçi hey'eti teşkil ederek Avrupa'ya gönderdi. Bu hey'et ilk olarak Roma'da papaya uğramış ve gerekli mektupları temin etmişse de bunların imparator ve kralların yanında hiç bir etkisi olmadı. Hey'et üyeleri Avrupa'da boşu boşuna ülke ülke dolaşıp zaman geçirdiler¹³⁹.

Kudüs kralının İstanbul'a gönderdiği hey'et daha başarılıydı. Bizans imparatoru Manuel, kralın teklifine olumlu cevap verdi. Onunla yapılan sözleşmeye göre imparator deniz yoluyla Mısır'a ordu göndermeyi kabul ediyordu. İmparator bu yolla Mısır'ı ele geçirebileceğini düşünüyordu. Böylece Andronikos Kontostephanos komutanlığındaki Bizans donanması Çanakkale'den denize açıldı. Donanmanın ana kısmı Kıbrıs'a doğru giderken, diğer kısmı da Akka'ya doğru yol alarak Amaury'nin askerlerine ödenmek üzere para yardımı ulaştırdı. Selahuddin, Kıbrıs açıklarında Bizans donanmasıyla karşılaşan küçük filosu vasıtasıyla durumu öğrenmiş bulunuyordu. Bu sebeple o da savaş hazırlıklarına başlamıştı. Nihayet Frenkler büyük zorluklarla hazırlıklarını tamamlayarak 22 Muharrem 565/16 Ekim 1169 günü harekete geçtiler¹⁴⁰.

Artık savaşın kaçınılmaz olduğunu gören Mısır hükümdarı Dımyat'a Şemsu'l-Havas Mengübars kumandasında bir birlik gönderdi¹⁴¹. Frenkler kıyı şeridinden, Bizans donanması da deniz yoluyla hareket ediyordu. Frenkler, 3 Safer 565/27 Ekim 1169 günü adı geçen şehir önünde göründüler. Selahuddin Nil üzerinden gereken yiyecek ve mühimmatı Dımyat'a göndermeye devam ediyordu. Kendisi de Kahire'de belki yeni bir başkaldırma olur diye oradan ayrılmak istemiyordu¹⁴². Bu arada Nuruddin'den, asker göndermesi için ricada bulunmuştu. Ona yazdığı mektupta eğer Dımyat'a gitmekte geç kalırsa Frenklerin orayı ellerine geçireceklerini, oraya yürüyecek olursa Mısırlıların her türlü kötülüğe baş vurarak arkasına takılacaklarını ve sonunda iki düşman arasında kalacağını ifade

¹³⁸ Bkz., İbnü'l-Estr, el-Kâmil, XI, 351; aynı y., el-Bahır, 143.

¹³⁹ Geniş bilgi için bkz., S. Runciman, II, 320-321; Muhammed Cemaluddin Surûr, Siyasetü'l-Fatîmiyyin el-Hariciyye, Kahire 1386/1967, 247-248.

¹⁴⁰ Bkz., S. Runciman, II, 321-322; R. Şeşen, 56.

¹⁴¹ R. Şeşen, 56.

¹⁴² R. Şeşen, 56.

etmekteydi¹⁴³.

Haçlı ve Bizans kuvvetleri Dimyat önünde durunca, şehri savunmak için tertibat almış birlik Selahuddin'den yardım istedi. Selahuddin'in nehir yoluyla gelen asker ve erzakını ele geçirmeyi tasarlayan düşman kuvvetleri bunu başaramadılar. Frenklerin iyi durumuna rağmen Bizanslılarda yiyecek sıkıntısı baş göstermişti. Bunun için Bizans komutanı vakit geçirmeden genel bir saldırı yapılmasını istiyordu. Fakat Amaury, şehrin Bizanslıların eline geçeceği endişesinden ağırdan alıyordu¹⁴⁴. Diğer taraftan Selahuddin boyuna takviye birlikleri gönderiyor Müslüman askerlerin azımlerini güçlendiriyordu. Genellikle mancınık ve büyük savaş kuleleriyle harekete geçen düşmanlar, aralarında tam bir birlik olmadığından başarılı olamıyorlardı. Kalede savunmada bulunan Müslümanlar ise iyi direntiyorlardı. Özellikle nefit silahını etkili bir şekilde kullanan Müslümanların, 300 civarında düşman gemisini bu suretle yaktıkları rivayet edilmektedir¹⁴⁵. Selahuddin Dimyat'ı kuşatan bu ortak ordunun 1000 parça gemiden meydana geldiğini bir mektubunda belirtiyor¹⁴⁶.

Bir yandan Müslüman askerlerinin şehri kahramanca savunması, bir yandan da Nuruddin'in Kutbuddin Hüsrev b. Telil kumandasında Mısır'a bir birlik göndermesiyle ilgili haberler düşmanın azmını kırdı. Diğer taraftan Nuruddin'in, yalnız yardım ordusu göndermekle yetinmeyip Kudüs Krallığı'na ait topraklara akınlar düzenlemesi Amaury'yi ciddi bir şekilde üzüntüye sevketti. Bu sırada, Haçlı ülkesinin yetecek derecede savunma imkânı olmadığından Nuruddin kralığa ait topraklar üzerinde çok geniş çerçevelli akınlar yaptı¹⁴⁷. Frenkler, bir yandan Nuruddin'in Mısır'a asker göndermesi, bir yandan da ülkesini tahrip etmesi karşısında ne yapacaklarını şaşırıldılar. Artık barış yapıp geri çekilmekten başka bir çare yoktu. İlk defa hangisinin barış teklif ettiği pek belli olmamakla birlikte Amaury ve Andronikos Selahuddin'in kumandanlarından Cavli el-Esedî ile bir andlaşma imzaladılar. 21 R. evvel 565/13 Aralık 1169 tarihinde imzalanan bu andlaşmaya göre iki taraf ta karşılıklı olarak aldıkları esirleri geri veriyorlardı. Böylece 50 gün kadar süren Dimyat kuşatmasında Haçlılar Mısır içlerine ilerlemek şöyle dursun bu şehri bile terketmek zorunda kalmışlar, yaptıkları masraf ve çektikleri zahmet dışında ellerine geçen bir şey olmamıştı¹⁴⁸.

143 Bkz., İbnu'l-Esir, el-Kâmil, XI, 351-352; aynı y., el-Bahir, 143.

144 Bkz., S. Runciman, II, 323.

145 Bkz., R. Şeşen, 56.

146 Bkz., Ebû Şâme, I, 242.

147 İbnu'l-Esir, el-Kâmil, XI, 352; aynı y., el-Bahir, 144.

Dimyat savunması, Selahuddin'in durumunu içte ve dışta tıyice kuvvetlendirmesine karşı, Haçlılarla Bizanslıların aralarının açılmasına sebep oldu. Amaury bu tarihten sonra artık Selahuddin'le savaşmaya cesaret edemeyerek savunma durumuna geçti. Diğer taraftan Bizanslılarla Selahuddin arasında tıy ilişkiler başladı¹⁴⁹.

Selahuddin, Fatimî halifesi el-Âdîd'in Dimyat kuşatması sırasında çok cömert davranarak kendisine giyecek ve diğer masraflar dışında 1.000.000 dinar verdiğinden bahsederek onu övmektedir¹⁵⁰.

Nuruddin'e bir müddet önce el-Âdîd'dan bir mektup gelmişti. el-Âdîd bu mektubunda Nuruddin'den Türkleri Mısır'dan çekerek Selahuddin'i kendi yakınlarıyla başbaşa bırakmasını istiyordu. Nuruddin hem bu mektuba cevap olmak ve hem de Haçlıların Dimyat'tan çekilmeleri üzerine kendisini kutlamak için halifeye bir mektup yazdı. O, bu mektubunda Türkleri övüyor, Türk oklarından başka Haçlıların mızraklarına karşı durabilecek bir şeyin bulunmadığını belirtiyordu. Frenklerin, yalnız onlardan korkacağını, onların olmaması halinde Hristiyanların, Mısır diyarını ele geçirme arzularının daha da artacağını ve ülkenin idaresini ele geçireceklerini bildiğinden dolayı onları bu ülkeye gönderdiğini sözlerine ekliyordu. Ayrıca, bu saydığı hususlar sebebiyle, kendilerine güvendiğini Fatimî halifesine bildiriyor ve "umulur ki, Allah, sayılmayacak bunca nimetlerinden ayrı olarak Aksa Mescid'i'nin de bu vesile ile fethedilmesini kolaylaştırır" diyordu¹⁵¹.

Selahuddin, Dimyat savunmasından bir müddet sonra Nuruddin'den, babası Necmuddin Eyyüb ve onunla beraber ailesinin gönderilmesini rica etmiş bulunuyordu. Bu sebeple sultan, Necmuddin Eyyüb'un bu yolculuğu, Haçlılarla karşılaşmadan geçirmesini sağlamak üzere Recep 565/Nisan 1170 tarihinde Kerek kalesini kuşatma ihtiyacını duydu. Bilindiği üzere Şam bölgeyle Mısır arasında kalan Sina Yarımadası Haçlıların elinde bulunuyordu. Necmuddin Eyyüb'un bu seferine, ailesi, Selahuddin'in yakın dostları ve bir de tüccar topluluğu katılmıştı. Bu sebeple, bu Mısır yolcuları büyük bir yekün teşkil ediyordu. Nuruddin, onların bir Haçlı

148 Bkz., İbnu'l-Esir, el-Kâmil, XI, 352; aynı y., el-Bahîr, 144; M. Cemaluddin Surûr, 247-248; S. Runciman, II, 323; R. Şeşen, 57.

149 Bkz., R. Şeşen, 57.

150 İbnu'l-Esir, el-Kâmil, XI, 352; aynı y., el-Bahîr, 144; İbnu'l-Verdi, II, 119.

151 Ebû Şâme, I, 181.

saldırısıyla karşılaşmalarını için, Frenkleri oyalamak ve dikkatlerini kendi üzerine çekmek gayesiyle adı geçen şehri kuşattı. Bu sırada Haçlıların, üzerine gelmekte olduğu haberini aldı. Nuruddin bulunduğu yerden onların üzerine yürüyünce Frenkler geri çekilmek zorunda kaldı¹⁵². Böylece o Haçlı topraklarında akınlar yaparak yürüyüşüne devam edip Müslümanların elinde bulunan bölgeye geldi. Bu bölgede Havşeb (ya da Hüşeb) denilen yerde konaklayan sultan, oradan Necmuddin Eyyüb'u Mısır'a uğurladı. Necmuddin Eyyüb aynı yılın ortalarında, Nuruddin'in bu akıllı siyaseti sayesinde rahat bir şekilde Mısır'a ulaştı¹⁵³. El-Âdîd'in da, atına binerek yola çıktığına bakılırsa Necmuddin Eyyüb'un ve kafilesinin Mısır'da büyük bir törenle karşılandığı anlaşılmaktadır¹⁵⁴.

Nuruddin, bu sefer sırasında yol üzerinde bulunan Frenk kale ve şehirlerine akınlar yaparken ülkesinde 12 Şevval 565/29 Haziran 1170 tarihinde meydana gelen deprem haberi üzerine vakit geçirmeden geri döndü¹⁵⁵.

Görüldüğü üzere, Nuruddin, Selahuddin'i hiç bir zaman yalnız bırakmamıştır. Selahuddin'le devamlı olarak haberleşme halinde bulunan sultan, onun Mısır'da sıkışık durumda olduğu zamanlarda ordu donatıp oraya göndermiştir. Ayrıca Haçlılar Mısır'a saldırınca o da onların kale ve şehirlerine akınlar yaparak onların Mısır'dan çekilmelerini sağlamıştır¹⁵⁶.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Mısır'ın ele geçirilmesi, Haçlıların hem doğudan ve hem de batıdan kuşatılması anlamına geliyordu. Bu iki gücün birleşmesi sonunda, Suriye ile Mısır arasındaki Haçlılar temizlenecek olursa Kudüs Krallığı'nın ve onun kuzeyindeki Haçlıların tutunması imkânsız olacaktı. Zaten sultan Nuruddin'in öteden beri yegâne gayesi de, Haçlılara ve dolayısıyla Avrupalılara karşı bir İslâmî güç oluşturmaktı. Fatimî Halifeliği'nin kaldırılması bu gücün en büyük halkasını teşkil edecekti. Diğer Taraftan Abbâsî halifeleri de bu hususta Nuruddin Mahmud'u teşvik ediyorlardı. Nitekim Eseduddin Şirkuh'un Birinci Mısır Seferi sırasında Abbâsî halifesi el-Mustencid (555-566/1160-1170)'in veziri İbnu Hubeyre (560/1165)¹⁵⁷, Nuruddin'e bir mektup göndererek Mısır'da da Abbâsî

¹⁵² İbnu'l-Esir, el-Bahîr, 144; aynı y., el-Kâmil, XI, 352-353; İbnu Haldun, V, 249.

¹⁵³ İbnu'l-Esir, el-Kâmil, XI, 353; İbnu Haldun, V, 249.

¹⁵⁴ Bkz., İbnu'l-Esir, a.g.e., XI, 353; İbnu Haldun, V, 249.

¹⁵⁵ Bkz., İbnu'l-Esir, el-Bahîr, 144; aynı y., el-Kâmil, XI, 354; İbnu Haldun, V, 249.

¹⁵⁶ Bkz., Ebû Şâme, I, 180.

halifesi adına hutbe okutulmasını istiyordu¹⁵⁸. Bu durum aynı zamanda Nuruddin'in de en büyük arzusu; ancak görüldüğü üzere Eseddin'in Mısır'dan geri dönmek zorunda kalması bu isteğin gerçekleşmesine imkan vermemiştir.

Selahuddin'in ülkesinde patlak veren isyanı bastırması ve ardından Dimyat'ta Haçlılara göz açtırmaması durumunu güçlendirmiştir. Bu ülkede artık ona muhalif olan büyük toplulukların kalmaması, Fatimî halifesinin yetkilerinin daraltılmış bulunması artık Selahuddin'e serbest hareket etme imkanı sağlamıştı. Bu ise Mısır'ın Nuruddin ve Selahuddin tarafından fethedilmiş olduğunu göstermekteydi. Diğer taraftan Selahuddin, Sünnet Ehlî adına orada büyük değişiklikler de yapmış bulunuyordu. Artık saraya ve orduya bütünüyle hakimdi. El-Âdid'in iktalarını kesmiş ve onu mali yönden de zayıflatmıştı. Ezanı eski haline çevirmiş Alevileri köşeye sıkıştırmıştı¹⁵⁹. Fatimî kadınları azlederek yerlerine Sünnî kadınlara tayin ettiği gibi Şafii mezhebine göre öğretim yapan medreseler de açtırmıştı. Halifenin alayla Cuma ve bayram namazlarına gitmesine de engel olmuştu¹⁶⁰. Bütün bunlar Fatimî devletin ve Alevilerin yok sayılması demektir. İşte bu sıralarda Abbasi halifesi el-Mustencid Nuruddin'e yeniden mektup göndererek Mısır'da Fatimî hutbesinin kaldırılarak yerine kendi adına hutbe okutulmasını istemekteydi. Bunun üzerine Nuruddin, Selahuddin'in arzusuyla Mısır'a gönderdiği babası Necmuddin Eyyüp'la ona hitaben bir mektup daha yazarak Fatimî hutbesinin bir an önce kesilerek hutbelerin artık Abbasi halifesi adına okutulmasını emrediyordu¹⁶¹. Ne var ki, Selahuddin bu hususta tam bir güven sahibi olmadığını, Mısırlıların belki de yeniden ayaklanabileceklerini öne sürerek Nuruddin'den şimdilik kendisine bağışlamasını rica ediyordu¹⁶².

El-Mustencid'den sonra onun yerine halife olan el-Mustedi (566-575/1170-1180) de bu hususta babasının yolundan ayrılmadı. O da Mısır'da hutbelerin bundan böyle kendi adına okutulması için gayret gösteriyordu. Bu sebeple o da Nuruddin'e mektup yazarak bu işin bir an önce çözüme kavuşturulmasını istiyordu. Bunun üzerine, ileri görüşlü bir hükümdar olan Nuruddin Mahmut, daha önce

157 Vezirle ilgili olarak bkz., ez-Zirikli, IX, 222.

158 Bkz., Ebû Şâme, I, 196-197.

159 Ebû Şâme, I, 196.

160 R.Şeşen, 58.

161 Bkz., Ebû Şâme, I, 196; es-Suyuti, Husnu'l Muhadara, II, 31; A.C.Paşa, II, 315.

162 Bkz., Ibnu'l-Esir, el-Bahir, 156; aynı y., el-Kâmil, XI, 369; Ebû'l-Fıda, III, 50; es-Suyuti, a.g.e., II, 31.

naibinin ileri sürdüğü endişeleri yersiz bularak ona yeniden yazdığı bir mektupla Fatimî hutbesinin kaldırılmasını mutlak surette emrediyordu¹⁶³.

İbnu'l-Esir'in, el-Kâmil'de geçen bir ifadesine göre, Selahuddin, Nuruddin'den korktuğu için Fatimî hutbesinin kesilmeyip devam etmesinden yanaydı. O, hükümdarının Mısır'a girip oranın iradesini elinden alacağından endişeliydi. Bu yüzden el-Âdîd'in yanında kalmasını istiyordu. Eğer Nuruddin oraya gelecek olursa halifenin ve Mısır halkının yardımıyla ona engel olabilirdi¹⁶⁴. Büyük tarihcinin bu düşüncesi Selahuddin'in, İslâm birliğini ve Sünnet Ehlini her şeyin üstünde tutan anlayışına ters düşmektedir. Onun böyle küçük hesaplar peşinde koştuğunu düşünmek yanlış olur. Selahuddin'in yeğâne endişesi ülkesinde bu yüzden yeni bir hadisenin patlak verme ihtimaliydi. Çünkü üç asıra yakın bir devletin yıkılması bir anda mümkün olmayabilirdi. Bu sebeple o, kendini iki ateş arasında hissediyordu. Ancak talihi, bunda da ona yardım elini uzatmıştı: Halife el-Âdîd hastaydı, yatıyordu.

Selahuddin'in, Nuruddin'in emri dışına çıkması asla mümkün değildi; bu sebeple o, emirleriyle meseleyi enine, boyuna görüşme ihtiyacını duydu. Çeşitli düşüncelerin ortaya atıldığı uzun bir görüşme yapıldı. Bu sırada Mısır'a yeni gelmiş, el-Emiru'l-Âlim olarak bilinen bir zat, onların çekingen davrandıklarını görünce "bu işi ben başlatırım" diyerek onlara yürek verdi. Böylece 7 Muharrem 567/10 Eylül 1171 günü, sözü edilen kişi bir camide hatipten önce mimbere çıkarak hutbesinde Abbasi halifesi el-Mustedi'nin adını anmak suretiyle bu işi başlatmış oldu. Bu tarih, 567 yılının ilk Cuma gününe rastlamaktaydı. Ertesi hafta Cuma günü Selahuddin, Mısır ve Kahire'deki bütün camilerin hatiplerine, hutbelerini, artık bundan böyle Abbasi halifesi adına okumalarını emretti. Böylece, bir kaç yıldan beri üzerinde durulan bu ciddi mesele de, sarfedilen büyük gayretler sonunda arzu edilen bir çözüme kavuşturulmuş oldu. Bununla ilgili olarak Mısır'da, Selahuddin'in ve emirlerinin endişe ettiği gibi herhangi bir kıpırdanma olmadı¹⁶⁵.

¹⁶³ Bkz., İbnu'l-Esir, el-Bahir, 156; aynı y., el-Kâmil, XI, 359; Ebû'l-Fîdâ, III, 50; es-Suryuti, a.g.e., II, 31.

¹⁶⁴ Bkz., XI, 368.

¹⁶⁵ Bu hususla ilgili olarak bkz., İbnu'l-Esir, el-Bahir, 156; aynı y., el-Kâmil, XI, 369; Ebû Şâme, I, 194; Ebû'l-Fîdâ, III, 50-51; es-Suryuti, a.g.e., II, 31; aynı y., Tarihu'l-Hulefa, 445-446; S.Runciman, II, 329; Philipp K.Hitti, Lebanon in History, London 1957, 298; R.Şeşen, 58.

Bu son durumdan da anlaşıldığına göre Fatımiler Mısır'da uzunca bir zaman hüküm sürmelerine rağmen, sandığı gibi bu ülkenin halkını bütünüyle şileştirememişlerdir. Bu sebeple Selahuddin, bu ülkede Ehl-i Sünnet mezhebinin kolaylıkla resmleştirme imkânı elde etmiştir¹⁶⁶.

Fatimî halifesi el-Âdîd, yukarıda da belirttiğimiz gibi hasta yatmaktaydı, ölüm döşegindeydi. Hutbelerde, artık adının anılmadığı kendisine söylenmedi. Etrafındakiler "eğer iyileşirse zaten durumu öğrenir, şayet ölürse ömründen geri kalan bu günlerde hayatını sıkıntıya sokmamız doğru olmaz" diyerek devletin ortadan kaldırılması demek olan bu haberi kendisinden gizlediler¹⁶⁷. Runciman, halifeye hizmet edenlerin, söz konusu haberi ona duyurmalarını Selahuddin'in yasakladığını ileri sürmektedir¹⁶⁸ ki, bunun da akla uymayan bir yanı yoktur.

El-Âdîd, aynı yıl, Muharrem ayında Aşure günü öldü. Onun ölümü üzerine Selahuddin el-Eyyubî taziyeleri kabul etmek için yerini aldı. Bir yandan da, daha önce halifeye "ustazu'd-dar" tayin ettiği Karakuş'un yardımıyla Fatimî sarayının bütünü eşyasına el koyup teslim aldı. Karakuş, saraya tayin olduktan sonra orada kuş uçurtmamış, sarayın hiç bir eşyasının dışarı çıkarılmasına fırsat vermemiştir. Bu suretle Selahuddin söz konusu devletin bütünü nadide eşyasını olduğu gibi elde etme imkânı bulmuştur. O bir yandan sarayın bütünü maddî varlığını koruma altına alırken bir yandan da el-Âdîd'in aile fertlerini ayrı bir yerde toplayarak başlarına, onları koruyacak kimseleri getirdi. Ayrıca onun çocuklarını, amcalarını ve onların çocuklarını sarayın başka bir eyvanına yerleştirerek onları da koruma altına aldı. Bunların dışında kalan bütünü köle ve cariyele sarayın dışına çıkararak onları, azad etmek, bağışlamak ve başkalarına satmak suretiyle hepsini dağıtıverdi¹⁶⁹. Bütünü şehzadelerle sultan hanımlar ise, göz hapsine alınarak hayatlarının geri kalan kısmını, dışarı ile temas etmeden bolluk içinde geçirdiler. Bunlar bir müddet sonra başka evlere taşınmış ve yine orada da göz hapsinde tutulmuşlardır. Bunların çoğalmasın önlemek için de tedbir alınmıştır. Fatimî ailesinin göz hapsinde tutulması ve korunması vazifelerini de Bahauddin Karakuş'un uzunca bir zaman yürüttüğü anlaşılıyor¹⁷⁰.

¹⁶⁶ Ahmet Emin, Zuhru'l-İslâm, Beyrut 1388/1969, IV, 139.

¹⁶⁷ Ibnu'l-Esir, el-Bahîr, 156; aynı y., el-Kâmil, XI, 369; Ebû Şâme, II, 194.

¹⁶⁸ Aynı e., II, 329.

¹⁶⁹ Bu hususla ilgili olarak bkz., Ibnu'l-Esir, el-Bahîr, 156; aynı y., el-Kâmil, XI, 369; Ebû Şâme, I, 194; R. Şeşen, 58-59.

El-Âdîd, hastalığının arttığı bir sırada Selahuddin'i yanına çağırması; ancak herhangi bir suikast düzenlemiş olabileceği kuşkusuyla onun bu isteğini yerine getirememiştir. Çok geçmeden halifenin ölmesi sonunda onun kötü bir niyetinin olmadığını anlamış; gitmediğine çok üzüldüğünü etrafındakilere söylemiştir¹⁷¹. Yine Selahuddin'den rivayet edildiğine göre o, "eger halifenin bu hastalık sonunda öleceğini bilseydim, acele etmeyip onun ölmesine kadar hutbestini kaldırmazdım" demektedir¹⁷².

Selahuddin el-Eyyubî Fatimî sarayını ele geçince bu sarayda uzun yıllardan beri biriktirilen, hiç bir hükümdarın hazinesinde bulunmayan çok değerli, eşsiz mücevherat ve eşya ile karşılaştı. O, bunların bir kısmını yakınlarına ve emirlerine bağışlarken bir kısmını da sattırdı¹⁷³. Ebû Şâme'nin belirttiğine göre Fatimî sarayında o kadar eşya vardı ki, bunların geriye kalan kısmının satışı on yıl sürmüştü¹⁷⁴. Bu sarayda ele geçirilen kütüphanenin de İslâm dünyasında bir eşi ve benzeri yoktu. Anlatıldığına göre söz konusu kütüphanede 2.000.000 cilt kitap bulunmaktaydı. Yalnız Taberî Tarihî'nin 1220 nüshası bu kitaplıkta yer almaktaydı¹⁷⁵. Diğer taraftan, yazısı bakımından nadide olan 100.000 civarında eser de yine bu kütüphanenin başka bir özelliğini teşkil ediyordu. Ne yazık ki, bu zengin kütüphanede bulunan değerli eserler gayri ehil kimselerin eline düşmüş; bir kaç yıl boyunca cadde ve sokaklarda satılarak yok edilmiştir¹⁷⁶.

Yukarıda da belirtildiği üzere Mısır'da hutbelerin Abbasi halifesi adına okutulmasından sonra bu haberin Nuruddin'e ve Bağdat'a ulaştırılması gerekiyordu. Bu hadiseden bir kaç gün sonra el-Âdîd ölünce Fatimî sarayı da Selahuddin'in eline geçmiş bulunuyordu. Mısır, hükümdarı, Fatimî sarayında bulunan değerli yüksek nefis eşyadan bir kısmını Nuruddin'e ve bir kısmını da Abbasi halifesi el-Mustedi'ye gönderilmek üzere ayırmıştı¹⁷⁷. İşte söz konusu bu haberi

¹⁷⁰ Bu konuyla ilgili geniş bilgi için bkz., Ebû Şâme, I, 194-195; S. Runciman, II, 329; ayrıca bkz., R. Şeşen, 59.

¹⁷¹ İbnu'l-Esir, el-Bahîr, 157; aynı y., el-Kâmil, XI, 370; S. Runciman, II, 329.

¹⁷² Ebû Şâme, I, 194.

¹⁷³ Bkz., İbnu'l-Esir, el-Bahîr, 157; aynı y., el-Kâmil, XI, 369; Ebû Şâme, I, 195.

¹⁷⁴ Ebû Şâme, I, 195.

¹⁷⁵ Aynı e., I, 200; ayrıca bkz., İbnu'l-Esir, el-Bahîr, 157; aynı y., el-Kâmil, XI, 370.

¹⁷⁶ Bkz., Ebû Şâme, I, 200.

¹⁷⁷ Bkz., el-Markizî, Takıyyuddin Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ali, el-Hitat, Beyrut, thsz., II, 233.

Nuruddîn'e ulaştıracak elçiyle birlikte bu eşya da yola çıkarılmıştı. Bu haber Nuruddîn Mahmud'a ulaştırılınca, o da bu müjdeyi bildirmek üzere, elçisi Şerefuddîn Ebû'l-Me'âli el-Mutahhar b. Ebî Asrûn (585/1149)'u söz konusu hediyelerle Bağdat'a göndermiřti¹⁷⁸. Bağdat'a ulaştırılan bu müjde haberini Dımaşk'ta İmaduddîn el-Kâtip el-İsfehâni (597/1201) edebî uslûbuyla kaleme almıştı. Ayrıca elçilik hey'etinin uğrayacağı yerleşim merkezlerinde okunmak üzere bu menşurun ikinci bir nüshası daha yazılmış bulunuyordu¹⁷⁹. Nuruddîn, Abbasi halifeliğine hitaben kaleme alınan bu menşurunda, özet olarak "*o ülkenin hiç bir yerinde tek minber kalmamak üzere hutbeleri, mü'minlerin emri efendimiz el-İmam el-Mustedi adına okuttum*" demektedir¹⁸⁰.

Mısır'da Fatimi devletinin yıkılması ve hutbelerin Abbasi halifesi adına okunmasıyla ilgili haber Bağdat'ta görülmemiş bir sevinç uyandırdı. Şehir süslendi, çarşı, pazar kapandı ve günlerce şenlikler yapıldı¹⁸¹. İbnu'l-Cevzi (597/1201) bu münasebetle "*en-Nasru 'alâ Mısra*" adını verdiği bir kitap telif ederek meselenin ehemmiyetini dile getirmiřtir¹⁸².

Abbasi halifesi el-Mustedi de, Nuruddîn Mahmud'dan kendisine gelen elçilik hey'etini karşılıksız bırakmadı. O da İmaduddîn Sandal el-Muktefevi (593/1196-97) başkanlığında bir elçi kaflesi teşkil etti¹⁸³. Adı geçen bu zatın elçi olarak Nuruddîn'e gönderilmesi meselenin ehemmiyetini gösteriyordu. Bilindiği üzere Abbasi halifeleri nezdinde yüksek değerli olan İmaduddîn Sandal Nuruddîn'den sonra da Selahuddîn el-Eyyubi'ye bir elçi sıfatıyla bir kaç kez gönderilmiřtir¹⁸⁴. Sandal'ın başkanlığını yaptığı bu hey'et Nuruddîn'e birinci derecede, Selahuddîn'e de ikinci derecede olmak üzere sultanlık alameti sayılan teşrifatla hil'atlar getirdi. Bunlardan Nuruddîn'in ki tam bir hil'at niteliği taşıdığından o, büyük sultan yerine konulmuştu. Bu elçilik hey'etinin getirdiği diğer eşya arasında Mısır'daki camilerin minberlerinde asılması için siyah Abbasi bayrakları vardı¹⁸⁵. Abbasi halifesi Nuruddîn'e Şam ve Mısır'ın mülkiyet fermanı vererek onu sultan olarak tanıyordu¹⁸⁶. Adı geçen

178 İbnu'l-Esir, el-Bahir, 157; Ebû Şâme, I, 197.

179 Bkz., Ebû Şâme, I, 197-198.

180 Ebû Şâme, I, 197-198.

181 İbnu'l-Esir, el-Kâmil, XI, 371; Ebû'l-Fidâ, III, 51; es-Suyuti, a.g.e., II, 31.

182 Es-Suyuti, a.g.e., II, 31; ayrıca bkz., aynı y., Tarihü'l-Hulefâ, 445.

183 Bkz., İbnu'l-Esir, el-Bahir, 157; Ebû'l-Fidâ, III, 51; A. C. Paşa, I, 49.

184 Bkz., Ebû Şâme, Teracimu Riceli'l-Karneyn, Beyrut 1974, 11.

185 Bkz., İbnu'l-Esir, 157; Ebû Şâme, I, 199; aynı y., el-Kâmil, XI, 371; Ebû'l-Fidâ, III, 51; İbnu'l-Verdi, II, 122; el-Makrizi, II, 233.

halifeden Nuruddin'e yine Şam ve Mısır'ı temsil etmek üzere iki de kılıç gelmişti. Nuruddin, kararlaştırılan bir günde, bütün devlet ileri gelenlerinin ve elçilerin huzurunda sultanlık merasımı yapmıştı¹⁸⁷. Halifenin elçisiyle gönderdiği eşya hakkında biraz daha geniş bilgi veren Ebû Şâme, Bağdat'tan Mısır'a gönderilenler arasında bir büyük bayrakla birlikte oradaki hatiplere, kadınlara ve bilginlere dağıtılmak üzere Abbasilerin şları mahiyetinde olan cübbelerin bulunduğunu ve Selahuddin'in bunları tek tek layık olan kişilere dağıttığını kaydetmektedir¹⁸⁸.

Böylece, kuruluşundan yıkılışına kadar 2,5 asırdan fazla süren Fatimî devleti, Nuruddin'in ve onun seçkin ve dırayetli komutanları olan Eseduddin Şirkuh'un ve Selahuddin el-Eyyubî'nin üstün azım ve gayretleriyle tarih sahnesinden çekilmiş; bu suretle yalnız Mısır değil, Yemen ve Hicaz bölgelerinde de Abbasî halifesi el-Mustedi adına hutbeler okunmuştur.

186 Bkz., Ebû Şâme, I, 198-199; ayrıca bkz., R. Şeşen, 59.

187 Ebû Şâme, I, 199.

188 Bkz., a.g.e., I, 199.